

Tomáš Boukal, *Cesta lesem: Mansové v perspektivě reflexivní ekologické antropologie. Univerzita Pardubice, Pardubice 2018, 153 s.–*

Kniha Tomáše Boukala je ojedinělým dílem environmentální (či ekologické) antropologie u nás. Tento obor v českém prostředí není samostatně příliš rozvíjen a možná i proto v některých svých aspektech splývá se zdejšími environmentálními dějinami, historickou geografii či humanitní environmentalistikou. Kniha se dotýká typického tématu oboru, tj. důsledků industrializace a globalizace pro ekologie a krajiny premoderních společností. Svými poznatky přispívá i ke studiu biokulturní diversity, spirituální geografie a vztahů mezi živoucím prostorem a socialitou a identitou člověka.

Kniha je výjimečná díky svému ukotvení v patnáctiletém návratném terénním výzkumu. Podání výsledků formou dvou vedle sebe plynoucích textů, které se liší subjektivitou reflexe, je pro českou antropologii nová a vzrušující. Levá strana slouží jako osobní deník cesty či možná lépe řečeno poutě, pravá jako faktografická a diskusní zůstává v mantinelech současné vědy. Čtenář tak lépe pronikne do procesu získávání dat a lépe chápe, co v reálu znamená to, o čem se píše na straně pravé.

Mansové jsou lidé obývající tajgu na levém břehu řeky Ob v Rusku. Tajga – severský jehličnatý či sněžný les, je těžko obyvatelné místo. Více než půl roku je zde mrazivá zasněžená zima, zbytek času chladné mokré léto. Kyselé půdy, nízké teploty a krátká vegetační sezona

přinášejí nízkou populační hustotu zvířat i původních obyvatel. Současný význam této lesní a bažinaté krajiny pro industriální civilizaci tkví ve dřevě jejích stromů a především úložištích ropy, v posledních deseti letech se na území Mansů odehrávalo hned několik Světových pohárů v biatlonu, do oblasti občas zavítají i turisté cestující za rekreačním lovem a rybolovem.

Mansové byli dlouhá staletí lovci, pashtevci sobů a rybáři. Autor popisuje, že zásadní proměna jejich života nastala s příchodem dřevozpracujícího průmyslu Ruské federace. Po dřevařích nastupují geologické průzkumy – to vše většinou v blízkosti původních osad. Těžba dřeva a sběr, lov a sobí chov Mansů se místně vylučují. Původní obyvatelé mohli a mohou používat „zbytkové plochy“ mezi vytěženými lesy nebo mýtiny (s. 63), obecně pak zemi tam, kde se neděje nic jiného. Prastará a nezasažená tajga plná prvotních cest a posvátných míst Mansů se mění v mozaiku sekundárních porostů industriální sukcese. K zemi mají Mansové zbytková práva, o která musejí složitě žádat; ač odnepaměti lovci, v právu RF neloví legálně. Další změna nastala s tím, když průmysl po vytěžení lokálně opět ustoupil. Moderní úlohy mají jinou temporalitu a rytmus – dřevařské osady po vytěžení lesa zase zanikly, skútry se rozbíjejí.

Autor zajímavě používá termín *land use* (s. 55, 59). V geografii se pojí s územím

a autor jej někdy také tak chápe (viz s. 23). V historické geografii a krajině ekologii tento termín souvisí však především s hrubší daňovou kategorií určitého místa – jeho zařazením do katastrální klasifikace. V případě Mansů by asi místa, která používají, spadala pod *land use* les a nebral by se ohled na sběr/lov/pastvu původního obyvatelstva. Opravdové používání tajgy by tak zůstalo ztracené v záznamu, protože tvůrcem klasifikace by byl aparát Ruské federace, jehož představa o použití lesa je jiná.

Pro autora je *land use* něco, co lidé aktuálně dělají se svým okolím, které je živí. Teoreticky by to bylo zaměnitelné za tzv. ekologické vědění (*ecological knowledge*). To je to, například podle Tima Ingolda, jak lidé se svým okolím v daném čase a prostoru žijí, jak jej obmýšlejí a zacházejí s ním. **Obsahuje v sobě biokulturní koevoluční aspekt.** Boukalovo širší použití termínu *land use* sjednocuje oficiální použití území s tím, co se tam doopravdy děje. Navíc přivádí myšlenky také na ne-lidské obyvatele, kteří zemi také *používají*. Sobi, soboli nebo břízy mají také svůj *land use*. Každý obyvatel zkoumaného kousku Sibíře zde něco vytváří, stává se sám sebou a tak dělá toto územím tím, čím je. Toto jiné použití moderního a *de facto* kolonizačního termínu *land use* přivádí pozornost k tomu, že se v daném prostoru a čase odehrává mnoho různých věcí.

Boukal také poukazuje na skutečnost, že i bez industrializace docházelo k proměně činnosti Mansů, bez rozpadu jejich kulturní identity. Například již dříve ustoupil nativní rybolov na velkých lodích taháných lidmi proti proudu. S touto činností ustoupila i její krajina – vysekané cesty na březích řek, malá vodní dílka pro lepší rybolov, zmizely obytné lodě samotné

(s. 75). Těžba dřeva zasáhla cca 30 až 40 procent území, takže se nezdá, že by se v **oblasti neuživil jako dřevaři, tak Mansové.** Přesto se tito lidé vzdávají své kultury (s. 81), neobnovují původně posvátná místa, nedělají to, co dělávali. Kniha naznačuje, že případy fyzického i symbolického ústupu původního obyvatelstva korelují s některými situacemi industrializace – s výstavbou a provozem železnice, dřevařskými silnicemi, těžbou zlata či dřeva.

Zánik, jak autor říká, nativních činností (např. pastvy sobů) a zapojení do nových – industriálních či moderních (např. nakupování s použitím skútru v dřevařských vesnicích, práce v dřevařském městečku) se stává původnímu *land use* Mansů osudným. S tím, jak se Mansové stali závislími na ekologii moderní ekonomiky, jejich subsistenční aktivity se navázaly vně tajgy a Mansové se ztrácejí z krajiny jako specifické *land use*, ale také krajina tajgy se ztrácí z jejich symbolických světů. Dochází k pozapomnění, jak se žije postaru, dochází k úbytku ploch pro sběr nebo lov či jiné tradiční činnosti.

Zanikání původních zvyků spojuje autor s útlumem vzájemných styků mezi jednotlivými osadami a klany a ten zas s koncem chovu sobů. Ten byl tzv. integračním prvkem spolu s uctíváním posvátných míst a medvědím svátkem (s. 89). Zde by se hodilo pracovat také s konceptem kulturně klíčových druhů, známým z etnobiologie. Sobi byli pro tuto kulturu – vedle medvědů – právě takovým druhem. Život se soby, cesty za nimi a s nimi určovaly další subsistenční, společenské a spirituální aktivity. Sami Mansové důležitost sobů pro vlastní kulturu uznávají. Jejich emancipace projevená ve spolkové činnosti se totiž podle Boukala soustředí na obnovu chovu. Jak však autor

sám dodává, možná se to nepodaří, protože jeden z důvodů opuštění této činnosti byla jeho obtížnost. Mladí lidé nechtěli na pastvu, vydělávat si a žít jinak je pro ně výhodnější.

Kniha nutí čtenáře zamyslet se nad jedním z příznaků globálního světa – mizení nemoderních kultur. Jakou cenu má víra v tradice v proměněném lese? V případě Mansů je totiž evidentní, že preindustriální kulturní zvyklosti jsou vázány v ekologii neporušené tajgy. Ochrana kulturní diverzity je přímo spjatá s ochranou biodiverzity.

Na textu oceňuji přiznané vnímání všemi smysly. Je to jeden z klíčových aspektů subjektivity antropologického výzkumu. Čtenář se prostřednictvím badatelova přiznaného tělesna lépe seznámí s materialitou zdejšího života – jak se zde bydlí a spí, jaký je snůh při přesunu na dřevěných lyžích z jedné osady do druhé, jak

se loví spící medvěd a jak se pak jí, co a jak moc se pije. Jak již bylo řečeno, levé stránky knihy jsou zasvěceny prožívání „žití jako Mans“, ale i žití jako Tomáš Boukal. Promýšlí zde, co četl a jaký si na základě toho utvořil na vše, co vidí, názor. Kniha jakoby ztrácela ke konci na síle. Jako kdyby se autor v terénu nepatrně ztratil – ztratil svou vlastní identitu, vysál jej postoj místních, pohyb ve sněhu či všudypřítomné popíjení technického lihu.

Po formální stránce by knize pomohla lepší korektura. Mapy jsou často špatně čitelné. Ojedinele (např. s. 57 či 71) větám chybějí slovesa a vypadají jako zhuštěné zápisky, jindy zde najdeme překlapy. Takový prvek sice dodává textu na autenticitě, ale v takovém případě by byl vhodný pro použití na levé – poutní straně knihy.

Jana Krčmářová (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Alena Kalinová – Pavlína Lesová – Pavlína Komínková (ed.), Příběh keramiky z Olomučan. Muzeum Blanenska, Blansko 2017, 151 s.–

Nová publikace, na níž se rozhodující měrou podílela Alena Kalinová, přední odbornice na problematiku lidové a zlidovělé keramiky (mj. na habánskou a posthabánskou tvorbu), je věnována keramické továrně v Olomučanech na okrese Blansko, která na přelomu 19. a 20. století náležela k nejvýznamnějším podnikům svého druhu v rámci celé rakousko-uherské monarchie. Olomučanské výrobky, které v současnosti patří k vyhledávaným

sběratelským artefaktům, byly u nás přitom ještě před pár desítkami let napolo zapomenuty. Přestože část výrobků byla určena lidovým vrstvám, odborníci z řad etnografů preferovali rukodělné výrobky a továrně vyráběné zboží obvykle opomíjeli. Nákladnější olomučanské produkty, jejichž odběratelé se rekrutovali z vyšších společenských vrstev, si pak ze strany uměleckých historiků a muzejníků vysloužily nejčastěji nálepku umělecky nenáročné